

NEKA OBILJEŽJA URBANIZACIJE SR HRVATSKE 1981. GODINE

MILAN VRESK

UDK 911.3:711(497.13)

Uvod

Urbanizacija kao svjetski i historijski proces prisutan je u svim zemljama svijeta. U skladu s društveno-ekonomskim i drugim faktorima razvoja, oblici i dinamika urbanizacije u svijetu su, međutim, različiti. U slabije razvijenim zemljama urbanizacija se ispoljava u brzom porastu gradskog stanovništva, koji je po nekoliko puta veći od dinamike porasta ukupnog stanovništva, te u gotovo eksplozivnom razvoju velikih gradova. Ovakav oblik urbanizacije posljedica je naglašenih razlika u razvijenosti i načinu života između grada i sela, iz čega proizlaze intenzivne migracije stanovništva iz ruralnih krajeva u gradove.

U razvijenim zemljama, koje su dostigle viši stupanj društveno-ekonomskog razvoja i urbanizacije, oblici daljnjeg urbanog razvoja drukčiji su. Porast gradskog stanovništva kreće se uglavnom u okviru dinamike rasta ukupnog stanovništva. Migracija stanovništva iz ruralnih sredina sve su slabije, a jačaju preseljavanja iz gradova u prigradska područja. Težište urbanizacije u smislu koncentracije stanovništva, radnih mjesta i stambenih naselja, premješta se u rubne dijelove i prigradske zone.

Pored naglašenih razlika u oblicima urbanizacije, koje postoje između razvijenih i zemalja u razvoju, postoje naravno i prijelazni oblici.

U strukturi naseljenosti i stupnju urbanizacije SR Hrvatske nastaju iz godine u godinu također promjene. Godine 1961. u SR Hrvatskoj je, npr., 32% stanovništva živjelo u gradovima, da bi deset godina kasnije, dakle 1971. g., udio gradskog stanovništva iznosio 41,0%. U razdoblju 1961—1971. porast gradskog stanovništva SR Hrvatske iznosio je 3,37%, a ukupnog 0,64% (Žuljić, 1976). Sudeći po ovim podacima, Hrvatska spada u one krajeve u kojima se urbanizacija ispoljava u naglašenim migracijama stanovništva iz seoskih u gradska naselja i dinamičnom razvoju većih gradova.

U ovom radu želimo istaći neka obilježja urbane strukture i urbanizacije SR Hrvatske, kao i

njezine dinamike u razdoblju 1971—1981. godine. Valja međutim, naglasiti da pri praćenju kontinuiteta urbanizacije naše zemlje postoje izvjesne teškoće, pošto su relevantni podaci o urbanizaciji u 1981. godini popisom stanovništva prikupljeni po novim kriterijima. Ovdje je u prvom redu riječ o izdvajanju gradskih naselja. Zbog toga je bilo neophodno ova naselja izdvojiti po modelu koji daje realniju sliku o broju gradskih naselja i udjelu gradskog stanovništva.

Problem izdvajanja gradskih naselja

Problem izdvajanja gradskih naselja stalno je prisutan kod nas kao i u svijetu (Vresk, 1980). On je posebno naglašen kod manjih naselja. Ovaj problem posljedica je smanjivanja razlike u načinu života, funkcionalnim, fizionomsko-morfološkim i drugim obilježjima između sela i gradova, koje sa sobom donosi sve intenzivnije socijalno prestrukturiranje poljoprivrednog stanovništva. Pod geografskim pojmom grada podrazumijeva se, kako je to vidljivo iz brojnih definicija, veće i kompaktno izgrađeno naselje adekvatnih fizionomskih obilježja, u kojem prevladavaju neagrarne proizvodne i uslužne funkcije i »gradski« način života. U praksi diferenciranja naselja mnogih zemalja primjenjivan je, međutim, mali broj varijabli. Najčešće je to bila veličina naselja, zatim način života, koji se je uglavnom izražavao odnosom poljoprivrednog i nepoljoprivrednog stanovništva, te druge relevantne varijable. Danas u svijetu postoji šarolikost u izdvajanju gradskih naselja. Pored jednostavnih načina s primjenom jedne do dvije varijable, u nekim zemljama primjenjuju se složeni statistički modeli.

U našoj zemlji, kako je poznato, statistička služba izdvajala je tri kategorije naselja: gradska, mješovita i seoska. U tu svrhu primijenjen je model s dvije varijable: veličina naselja i postotak nepoljoprivrednog stanovništva. Moglo bi se konstatirati da je ovaj model zadovoljio potrebe diferenciranja naselja 1961. godine, ali su se u diferenciranju naselja 1971. godine pojavile neke anomalije¹⁾. Zbog toga je bilo potrebno da

Ovaj rad donosi neke rezultate opširnije analize koja se veći u okviru znanstvenog projekta što ga financira SIZ III za znanstveni rad SR Hrvatske.

1. Godine 1971. u gradska naselja su uvrštena i neka naselja koja nisu, osim veličine i udjela nepoljoprivrednog stanovništva, imala druge attribute grada. Mahom su to bila naselja oko većih centara rada iz kojih je većina zaposlenih dnevno migrirala na rad van naselja.

se model diferenciranja gradova 1981. g. prilagodi stupnju postojećeg razvoja. Međutim, statistička služba je 1981. godine napustila dosadašnji model diferenciranja naselja, pa su gradska naselja izdvojena administrativnim putem. Na taj način u SR Hrvatskoj 1981. g. izdvojeno je 214 gradskih naselja u kojima je popisano 2 337 622 stanovnika, što je bilo 50,8 % ukupnog stanovništva SR Hrvatske te godine. Smatramo da ovakav oblik izdvajanja gradskih naselja ne pruža objektivni uvid u broj gradova i udio gradskog stanovništva SR Hrvatske²⁾.

Naš model izdvajanja gradskih naselja 1981. godine

Da bi što objektivnije upoznali urbanu strukturu SR Hrvatske, gradska naselja smo za 1981. g. izdvojili pomoću jednostavnog modela s četiri varijable. To su: veličina naselja, postotak poljoprivrednog stanovništva, postotak domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva te postotak zaposlenih radnika datog naselja koji rade u samom mjestu (tab. 1).

Izbor navedenih varijabli djelomično je diktiran mogućnostima koje pruža objavljena popisna građa 1981. godine. Smatramo, međutim, da izdvojene varijable predstavljaju relevantna obilježja za izdvajanje gradskih naselja. Parametri u modelu nisu izabrani slučajno već su rezultat provedene analize.

Tab. 1. Model izdvajanja gradskih naselja 1981. god.

Broj stanovnika naselja	% poljoprivr. stanovništva	% domaćinstava bez poljopr. gospodarstva	% radnika toga naselja koji rade u istom naselju
2 000 — 4 999	≤10	≥50	≥50
5 000 i više	≤10	≥50	—

Veličina naselja jedna je od najrelevantnijih varijabli u izdvajanju gradskih naselja. Ona je, što valja naglasiti, najčešće indirektan pokazatelj nekih morfoloških obilježja naselja. To je prije svega kompaktnost izgrađenosti naselja, njegov izgled i drugo. S veličinom naselja u pravilu se povećava gustoća izgrađenosti kao i drugi morfološko-fizionomski atributi koji karakteriziraju gradska naselja. Kod znatnog broja zemalja 2 000 stanovnika je donja granica veličine naselja koje može steći status grada. Mi smo se, kao što je bio slučaj i dosad, opredijelili za parametar od 2 000 stanovnika, smatrajući da je u našim uvjetima najrealniji.

Udio poljoprivrednog stanovništva i udio domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva, s

parametrima od 10 % i manje, odnosno 50 % više, dvije su varijable koje ukazuju na stupanj socio-ekonomske preobrazbe te način života stanovništva naselja. Udio domaćinstava bez poljoprivrednih gospodarstava uzet je kao dodatna varijabla koja bi, pored navedenog, trebala indirektno ukazivati na neka morfološko-fizionomska obilježja naselja. Pri tome se, naime, polazi od pretpostavke da se domovi nepoljoprivrednih domaćinstava po svojoj veličini, strukturi, izgledu, opremljenosti, znatno razlikuju od domova poljoprivrednih domaćinstava. Ova posljednja imaju gospodarske zgrade, veća dvorišta itd. Ako u jednom naselju prevladava udio nepoljoprivrednih domaćinstava, onda se može očekivati da će u tom naselju prevladavati urbani morfološko-fizionomski elementi. Postotni udio od 50 % ili više radnika-mještana, koji rade u istom mjestu, varijabla je koja indirektno ukazuje na funkcionalno značenje naselja. Pri tome se polazi od pretpostavke da ono naselje, u kojem radi preko 50 % radnika-mještana, ima svoju funkcionalnu samostalnost, tj. da ima izvjesne proizvodne i uslužne funkcije. Pomoću ove varijable eliminirana su iz spiska gradova tzv. »naselja-spavaonice« oko većih centara rada.

Smatramo da navedeni model s četiri varijable zadovoljava potrebe izdvajanja gradskih naselja na postojećem stupnju razvoja naše zemlje, a u okviru raspoložive statističke dokumentacije o relevantnim pokazateljima urbanizacije. Gradska naselja izdvojena ovim modelom odgovaraju tradicionalnom pojmu grada.

Neka obilježja urbanog sistema SR Hrvatske 1981. godine

Pomoću navedenog modela u SR Hrvatskoj je 1981. g., koristeći se podacima popisa stanovništva, izdvojeno 100 gradskih naselja u kojima živi 47,8 % stanovništva. U strukturi gradova prema veličini prevladavali su gradovi do 20 000 stanovnika (83), srednjih gradova, od 20 000 do 100 000 stanovnika, bilo je 13, dok su samo četiri grada imala preko 100 000 stanovnika. U četiri najveća grada Hrvatske živjelo je istovremeno 50,3 % gradskog, odnosno 24,1 % ukupnog stanovništva (tab. 2).

Ako izdvojene gradove SR Hrvatske analiziramo u cjelini kao jedinstveni urbani sistem, dolazimo do poučnih rezultata. U redu veličine gradova, koji ukazuje na hijerarhijska obilježja urbanog sistema, zamjećuje se izvjesna nepravilnost (sl. 1) koja je bila prisutna u urbanom sistemu Hrvatske i u ranijim razdobljima (Roca, 1976). Prvo što se u redu veličine gradova Hrvatske zapaža jest prenaplaštena veličina Zagreba, dakle, najvećeg grada u odnosu na ostale gradove.

2. Valja naglasiti da 90 od 214 izdvojenih gradova 1981. godine ima manje od 2 000 stanovnika, što je kod velikog broja zemalja u svijetu donja granica za izdvajanje

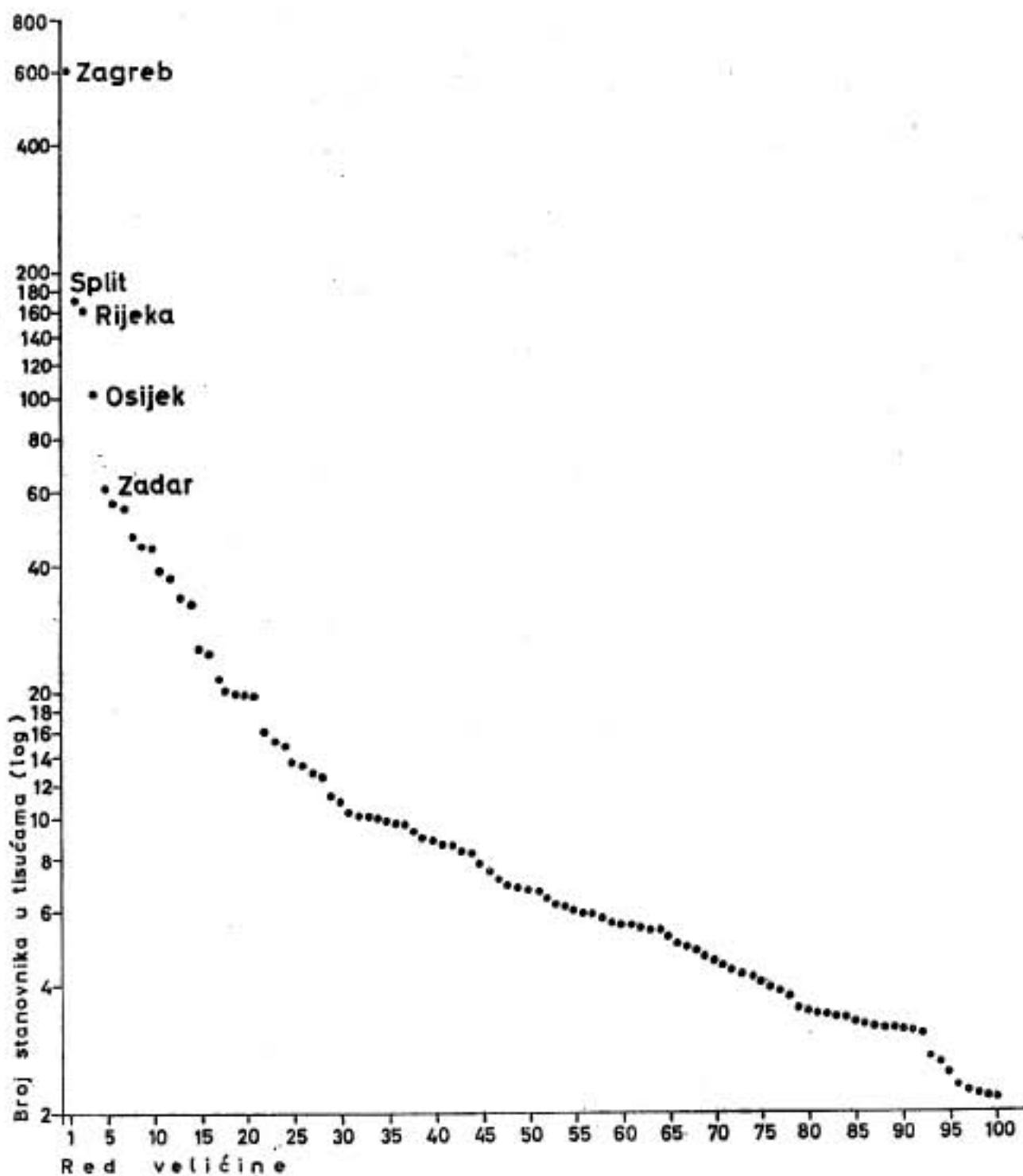
nje gradskih naselja. Neki od spomenutih 90 gradova imaju manje od 500 stanovnika.

Prema pravilu reda veličine³⁾, svi gradovi u Hrvatskoj trebali bi, u odnosu na Zagreb,

biti veći. Split bi trebao, kao drugi grad po veličini, imati preko 330 000, Rijeka 220 000, Osijek

Tab. 2 Struktura gradova SR Hrvatske 1981. godine prema veličini⁴⁾

Veličina gradova	Broj gradova	% od ukupnog broja gradova	Br. stanov.	% od gradskog stanovništva SRH	% od ukupnog stanovništva SRH	Indeks kretanja broja stanovnika 1981/1971.
2 000 — 4 999	36	36,0	120 058	5,5	2,6	118,2
5 000 — 19 999	47	47,0	446 015	20,4	9,7	125,6
20 000 — 99 999	13	13,0	522 416	23,8	11,4	124,5
100 000 — i više	4	4,0	1 101 415	50,3	24,1	118,7
Ukupno	100	100,0	2 189 904	100,0	47,8	121,4

Sl. 1. Red veličine gradova SR Hrvatske 1981. godine

Fig. 1. Rank-size distribution of towns in SR Croatia 1981.

3. Prema pravilu reda veličine, kako nam je poznato, broj stanovnika nekog grada u sistemu gradova poredanih po redu veličine trebao bi imati toliko koliko ima najveći grad podijeljeno s rednim brojem toga grada u redu veličine. Grafički oblik ovog pravila na koordinatnom sustavu imao bi na aritmetičkoj skali oblik hiperbole, a na logaritamskoj skali oblik pravca.

4. Broj i udio gradskog stanovništva 1981. godine nije usporediv s istim pokazateljima ranijih godina jer su kriteriji izdvajanja gradskih naselja različiti. Zbog toga, broj gradskog stanovništva 1981. godine uspoređujemo s brojem stanovništva postojećih gradova 1971. godine.

165 000, Zadar 132 000, Pula 110 000 itd. Isto tako bi, u odnosu na Zagreb, trebali biti veći i ostali manji gradovi (sl. 1). Valja, međutim, naglasiti da bi Zagreb, u odnosu na veličinu ostalih gradova, trebao imati oko 340 000 stanovnika, pa bi tek tada red veličine gradova bio znatno pravilniji. I tada bi odstupanja od pravilnosti postojala, ali bila bi manja. Najveća odstupanja bila bi još kod većih gradova, kao što su Rijeka i Osijek, čija bi veličina tada trebala biti manja, dok bi manji gradovi trebali biti nešto veći od postojećih veličina.

Regionalni urbani sistemi u SR Hrvatskoj imaju slična obilježja. Najpravilniji red veličine centara ima makroregija Osijeka (sl. 2). U zagrebačkoj makroregiji Zagreb se veličinom, naravno, posebno ističe. Bez Zagreba red veličine centara najviše bi se približio pravilnoj, gotovo idealnoj distribuciji. Ovu pravilnost najviše narušava zaostajanje Bjelovara u odnosu na veličinu Karlovca, Siska i Varaždina. Međutim, u redu veličine centara zagrebačke makroregije zapaža se da pojedina satelitska naselja Zagreba zauzimaju visoka mjesta u redu veličine. Velika Gorica je npr. na šestom, Sesvete na devetom, a Samobor na trinaestom mjestu. Ovi podaci još više ukazuju na primarno značenje Zagreba u razvoju urbanog sistema ne samo regije već i SR Hrvatske.

Urbani sistemi riječke i splitske makroregije vrlo su slični. U redu veličine ističu se Split i Rijeka iza kojih po veličini zaostaju gradovi srednjih veličina (Zadar, Dubrovnik, Šibenik, te Pula), a iza ovih još više zaostaju manji gradovi (sl. 2). Zakon primarnosti vodećih centara i ovdje je došao do izražaja.

Urbani sistem SR Hrvatske, kao i regionalne urbane sisteme, karakterizira vodeće značenje makroregionalnih centara, koji svojom veličinom i značenjem nadmašuje sve ostale centre. Isto tako može se zapaziti nedovoljna razvijenost urbanih sistema na nižim hijerarhijskim nivoima. Ovakvi urbani sistemi odraz su, između ostalog, stupnja društvenog razvoja, povijesnih činilaca i tokova urbanizacije koja se jako ispoljava u koncentraciji stanovništva u velike gradove.

U svojoj prostornoj dimenziji urbani sistem SR Hrvatske imao je dugo godina vrlo nepovoljna obilježja (Zuljić, 1980). Međutim, ni do danas nije došlo do jednakomjernog razmještaja centara s obzirom na njihovu veličinu i funkcionalno značenje, iz čega proizlaze određeni neželjeni procesi. To su stalne emigracije stanovništva iz pojedinih krajeva, neadekvatna funkcionalna organizacija prostora itd.

Razlike u dinamici populacijskog razvoja gradova 1971-1981.⁵⁾

U razdoblju 1971-1981. godine gradska naselja su, izuzev četiriju malih gradova, zabilježila porast stanovništva. Međutim, razlike u dinamici po-

pulacijskog razvoja naglašene su i upućuju na određene zaključke. U cjelini, najslabiji porast imala su gradska naselja do 5 000 stanovnika, premda je porast i ove grupe bio dosta visok i iznosio je 18,2% (tab. 2). Najveći porast imala su naselja od 5 000 do 20 000 stanovnika, a nešto slabiji naselja srednjih veličina, dakle od 20 000 do 100 000 stanovnika. Broj stanovnika pojedinih gradova kretao se od blagog pada (4 grada) do porasta i do 211%. Ovi podaci upućuju da je razvoj stanovništva gradova najdirektnije ovisan o funkciji i položaju gradova u urbanom sistemu. Tako se npr. može zapaziti da vrlo visoku stopu rasta stanovništva imaju satelitski gradovi makroregionalnih centara. U sistemu satelitskih centara Zagrebá najdinamičniji porast stanovništva imali su slijedeći gradovi: Velika Gorica 211%, Sesvete 95%, Samobor 63%, Zaprešić 66% i Dugo Selo 42% (tab. 9). Velika Gorica je gradsko naselje s najvećim porastom stanovništva u Hrvatskoj. Dinamičan rast stanovništva imali su satelitski gradovi i oko drugih makroregionalnih centara. Solin kod Splita porastao je za 73,5%, Dugi Rat za 72,2%, Trogir za 38,8%, Višnjevac kod Osijeka porastao je 62,4% itd. Razvoj ovih gradova valja svakako promatrati u okviru razvoja makroregionalnih centara i njihovih metropolitanskih regija.

Pored navedenog, dinamičan rast u razdoblju 1971-1981. imali su i gradovi na obali. Od velikih i srednjih gradova valja izdvojiti Split (34,3%), Rijeku (23,3%), Zadar (40,5%), Dubrovnik (27,4 posto) i Šibenik (20,5%). Od ostalih manjih gradova najveći rast obilježili su Poreč (53,1%), Biograd (30,1%), Vodice (27,0%), Hvar (27,7%), Supetar (40,5%), Krk (36,2%) itd.

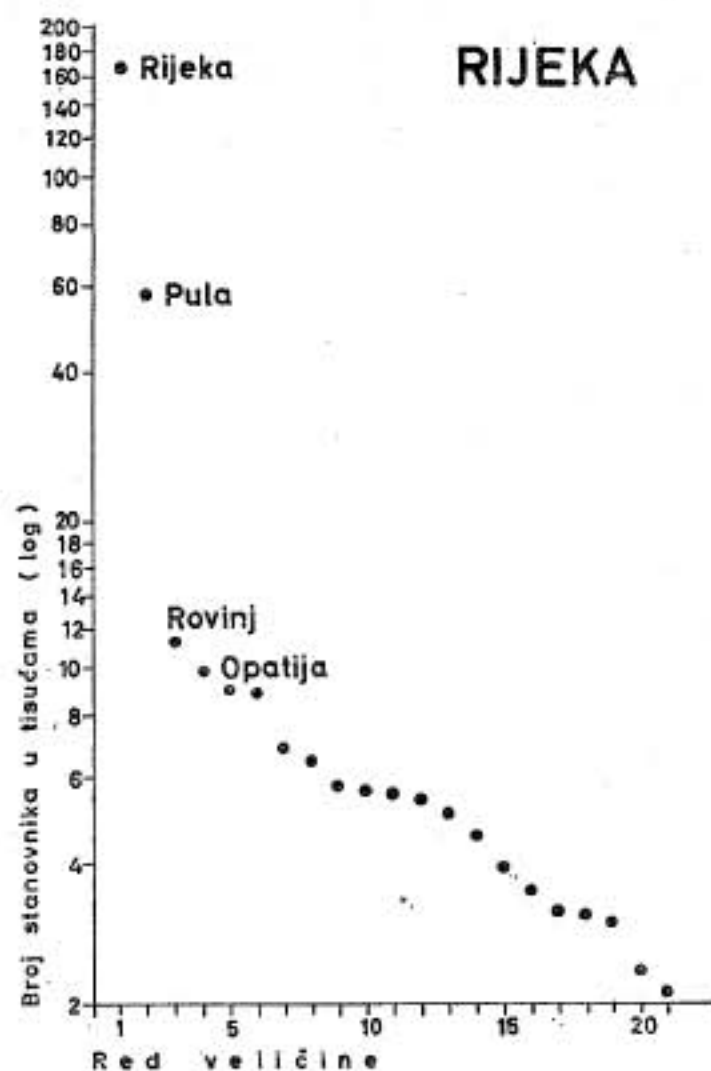
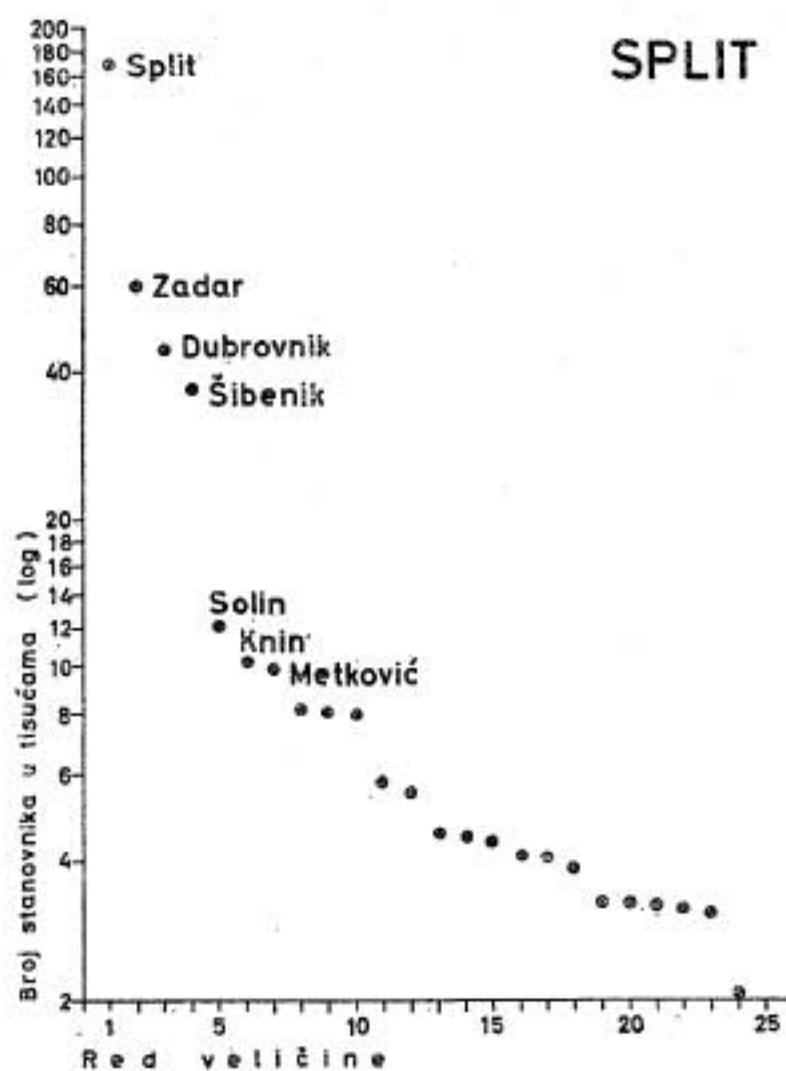
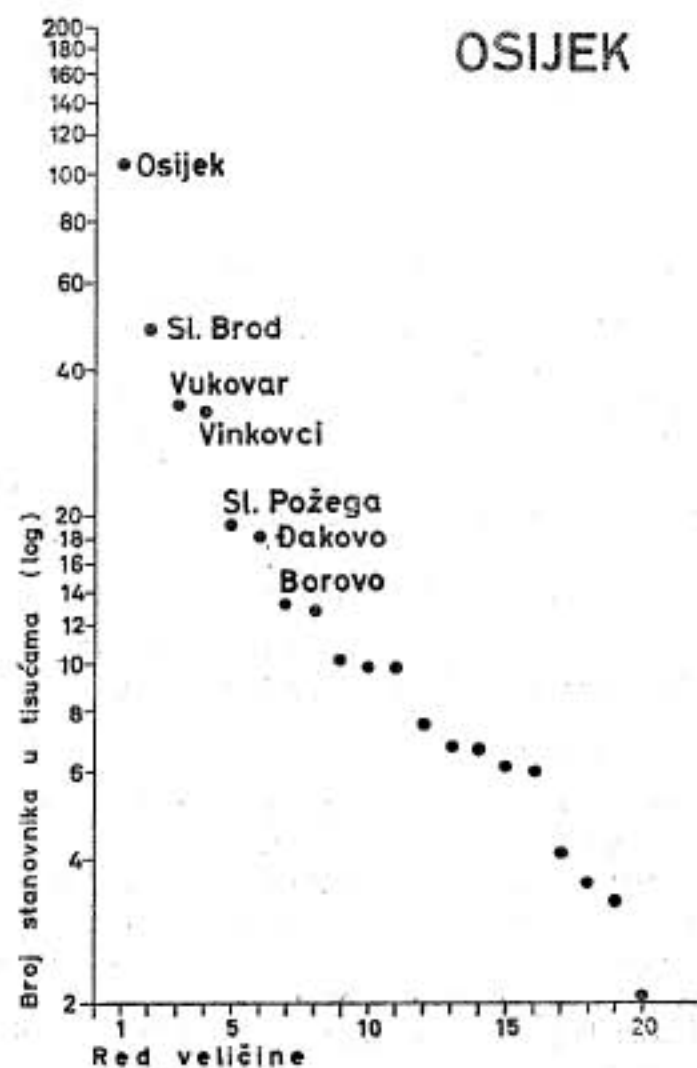
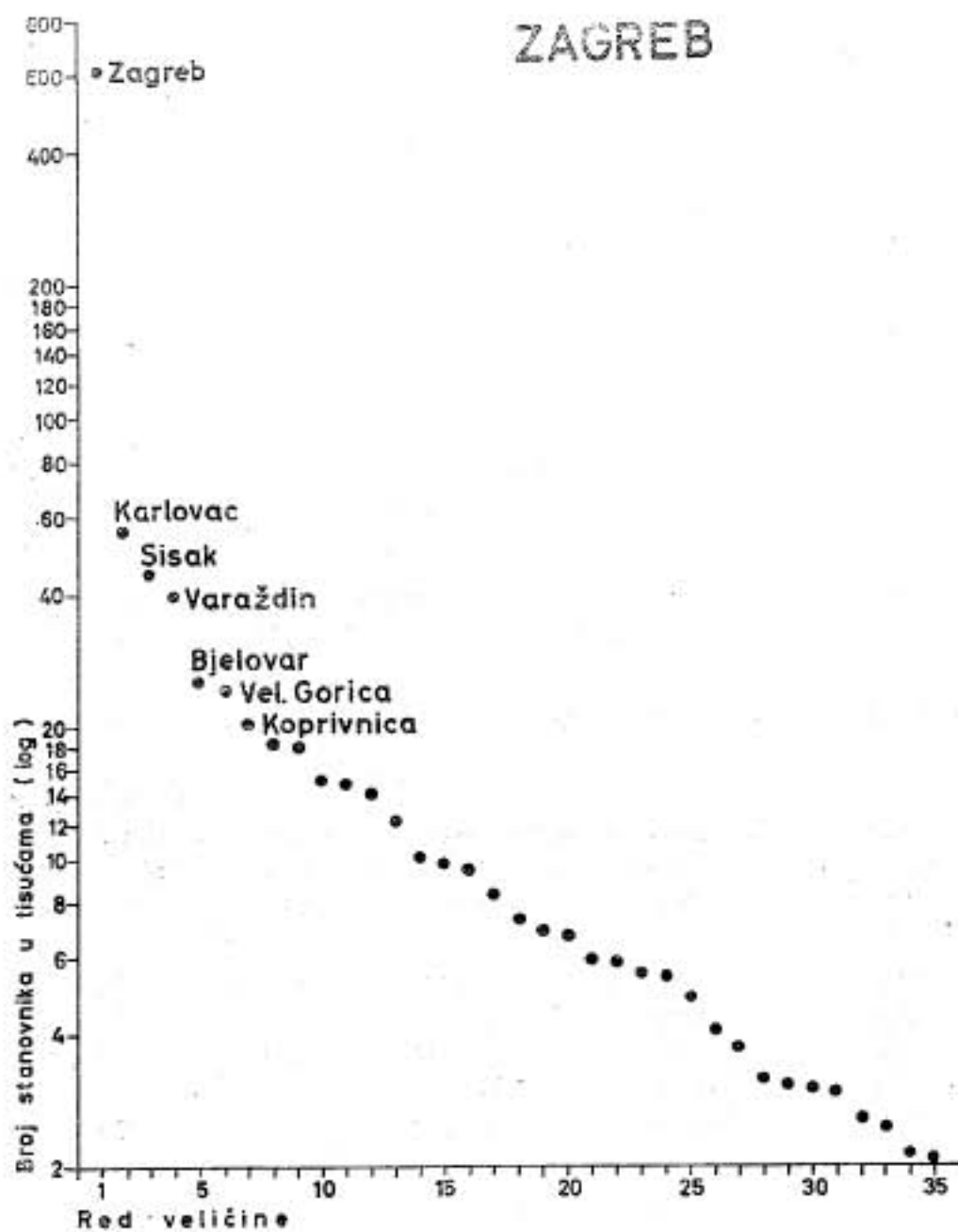
Zapaženiji rast imali su i pojedini manji gradovi u unutrašnjosti, koji su općinska središta, te su uz ovu funkciju razvili neke grane industrije. Takvi su npr. Knin, Metković, Novska, Pazin, Garešnica, Imotski, Kostajnica, Benkovac, Ludbreg, Buje, Čazma, Daruvar itd. U svim ovim gradovima stanovništvo se u desetogodišnjem razdoblju povećalo za preko 20%.

Od naših velikih gradova najveći porast zabilježio je Split (34,3%), zatim Rijeka (23,3%), Zagreb (15,4%) i Osijek (11%).

Stupanj i dinamika urbanizacije SR Hrvatske

Godine 1981. SR Hrvatska je imala 4 581 370 stanovnika, od čega je u gradskim naseljima, izdvojenim po našem modelu, živjelo 2 189 904, odnosno 47,8%. Prema starim kriterijima izdvajanja gradskih naselja, Hrvatska je 1971. godine imala 41% gradskog stanovništva, što je bilo nešto iznad prosjeka za Jugoslaviju. Prisjetimo se da je udio gradskog stanovništva u Vojvodini is-

5. O stanovništvu naselja u ovom su radu korišteni podaci koje su mr. Tonko Radica i dipl. inž. Rafaela Kovačević obradili za potrebe Urbanističkog instituta SRH u Zagrebu.

Sl. 2. Red veličine gradova regionalnih urbanih sistema Zagreba, Osijeka, Rijeke i Splita 1981.

Fig. 2. Rank-size distribution of towns within the regional urban systems of Zagreb, Osijek, Rijeka, and Split 1981.

todobno iznosio 49,0 %, u Makedoniji 48,1 %, dok je u ostalim republikama i pokrajinama udio bio niži. Sudeći po udjelu gradskog stanovništva, možemo zaključiti da je Hrvatska u okviru Jugoslavije natprosječno urbanizirana republika. No, valja konstatirati da je udio gradskog stanovništva Hrvatske, kao i Jugoslavije u cjelini, u usporedbi s drugim evropskim zemljama vrlo nizak. Jugoslavija spada među evropske zemlje s najnižim udjelom gradskog stanovništva.

Pored konstatacije da udio od 47,8 % gradskog stanovništva ukazuje na nizak stupanj urbanizacije Hrvatske, treba navesti podatak da 50,3 % gradskog stanovništva živi u četiri naj-

veća grada. Ovaj podatak ukazuje na činjenicu da u našoj republici postoje naglašenije prostorne razlike u stupnju urbanizacije. Da bi smo utvrdili prostorne razlike urbanizacije unutar Hrvatske, analizirat ćemo relevantne pokazatelje urbanizacije po manjim prostornim cjelinama: makroregijama, zajednicama općina i općinama.

Analiza udjela gradskog stanovništva po makroregijama pokazuje da splitska i zagrebačka makroregija imaju natprosječni (48,9 % i 48,7 %), a osječka 41,7 % i riječka makroregija (43,5 %) ispodprosječni udio gradskog stanovništva Hrvatske (tab. 3).

Tab. 3 Ukupno i gradsko stanovništvo po makroregijama SR Hrvatske⁶⁾

Makroregije	Ukupno stanovništvo		Indeks 1981 1971.	Gradsko stanovništvo		Indeks 1981 1971.	% gradskog od ukupnog stanovni- štva 1981.
	Broj stanovnika 1971.	Broj stanovnika 1981.		Broj stanovnika 1971.	Broj stanovnika 1981.		
Zagrebačka	2 132 620	2 216 621	103,9	891 019	1 072 852	120,4	48,4
Osječka	858 136	860 419	100,3	313 274	359 156	114,6	41,7
Splitska	830 074	871 156	104,9	324 642	426 176	131,3	48,9
Riječka	605 391	633 174	104,6	275 376	331 720	120,5	43,5
Ukupno	4 426 221	4 581 370	103,5	1 804 311	2 189 904	121,4	47,8

Izvor: Popisi stanovništva 1971. i 1981. godine

Još jasniju sliku o prostornim razlikama u stupnju urbanizacije Hrvatske dobivamo analizom udjela gradskog stanovništva po zajednicama općina (tab. 4). Udio gradskog stanovništva

po zajednicama općina kreće se od 19,3 % do 65,3 %. Natprosječni udio gradskog stanovništva imaju zajednice općina naših triju velikih gradova: Zagreb (65,3 %), Rijeke (57,0 %) i Splita

Tab. 4. Ukupno gradsko stanovništvo po zajednicama općina SR Hrvatske⁶⁾

Zajednica općina	Ukupno stanovništvo		Indeks 1981 1971.	Gradsko stanovništvo		Indeks 1981 1971.	% gradskog od ukupnog stanovni- štva 1981.
	Broj stanovnika 1971.	Broj stanovnika 1981.		Broj stanovnika 1971.	Broj stanovnika 1981.		
Bjelovar	389 906	367 350	94,2	83 924	100 940	120,3	27,5
Gospić	107 027	87 898	82,1	19 234	20 722	107,7	23,6
Karlovac	180 524	169 056	93,6	52 209	62 109	119,0	36,7
Osijek	858 136	860 419	100,3	313 274	359 156	114,6	41,7
Rijeka	498 364	545 276	109,4	256 142	310 998	121,4	57,0
Sisak	201 402	198 401	98,5	64 399	77 966	121,1	39,3
Split	830 074	871 156	104,9	324 642	426 176	131,3	48,9
Varaždin	299 206	295 070	98,6	48 323	57 078	118,1	19,3
Zagreb	1 061 582	1 186 744	111,8	642 164	774 759	120,6	65,3
Ukupno	4 426 221	4 581 370	103,5	1 804 311	2 189 904	121,4	47,8

Izvor: Popisi stanovništva 1971. i 1981. godine

(48,9 %). Najniži udio gradskog stanovništva ima zajednica općina Varaždin (19,3 %). Ova zajednica obuhvaća, kako nam je poznato, pet gusto naseljenih općina s malim općinskim središtima, me-

đu kojima se ističe samo Varaždin s 39 545 stalnog stanovništva. Slično je i s nekim drugim zajednicama, prvenstveno manjim, koje imaju po jedan veći centar, a zbog toga i udio gradskog stanovništva ispod prosjeka za SR Hrvatsku. Takav je slučaj sa zajednicama općina Gospić, Bjelovar, Karlovac i Sisak. I u zajednici općina O-

6. Podaci o stanovništvu za 1981. godinu prilagođeni su kriterijima popisa stanovništva 1981. godine kako bi se podaci mogli uspoređivati i izračunati indeks.

sijek, usprkos većem broju gradova, udio gradskog stanovništva niži je od prosjeka za cijelu republiku.

Razlike u udjelu gradskog stanovništva, odnosno stupnju urbanizacije, posljedica su nejednake dinamike razvoja gradova u svim krajevima naše republike. Ove razlike, kako ćemo vidjeti iz pojedinih podataka, primjetne su i u najnovije vrijeme. U tu svrhu analizirat ćemo dinamiku porasta ukupnog i gradskog stanovništva u razdoblju 1971.-1981. g. po makroregijama i zajednicama. S obzirom da podaci o broju stanovništva 1971. i 1981. g. zbog različitih kriterija izdvajanja gradova nisu usporedivi, to ćemo ovom prilikom usporediti gradsko stanovništvo izdvojenih gradova po naprijed navedenom modelu 1981. godine kao i stanovništvo tih istih gradova 1971. godine.

Uspoređujući porast ukupnog i gradskog stanovništva Hrvatske u razdoblju 1971-1981., prije svega moramo konstatirati da je porast ukupnog stanovništva Hrvatske u cjelini bio nizak (3,5%), a da je porast gradskog stanovništva bio istovremeno dosta visok (21,4%). Razlike između porasta ukupnog i gradskog stanovništva bile su velike (tab. 3). Uspoređujući ove trendove razvoja s općim trendovima urbanizacije u svijetu, možemo konstatirati da Hrvatska, kao uostalom i naša zemlja u cjelini, ima sličan trend urbanizacije kao i druge zemlje u razvoju. Razlika je svakako u tome što mnoge zemlje u razvoju imaju dinamičniji porast ukupnog i gradskog stanovništva i što su razlike u dinamici njihova rasta još naglašenije. U razvijenim zemljama trendovi razvoja stanovništva su drugačiji. Stope porasta ukupnog i gradskog stanovništva niske su, a razlike u dinamici porasta gotovo neznatne. U nekim zemljama je stopa porasta ukupnog stanovništva čak i veća od porasta gradskog stanovništva.

Nejednaka dinamika porasta ukupnog i gradskog stanovništva, kao i razlike između njih, postoje između pojedinih makroregija i zajednica općina. Najveći porast ukupnog stanovništva u razdoblju 1971-1981. g. imala je splitska i riječka makroregija, a najveći porast gradskog stanovništva opet splitska, pa zatim zagrebačka makroregija. U splitskoj makroregiji gradsko je stanovništvo poraslo čak 31,3%. Osječka makroregija je u dinamici porasta stanovništva, pogotovo gradskog (14,6%), znatno zaostala za drugim regijama (tab. 3).

Još veće razlike u dinamici porasta ukupnog i gradskog stanovništva postoje između zajednica općina. Pet zajednica (Bjelovar, Gospić, Karlovac, Sisak i Varaždin) imalo je pad ukupnog stanovništva, dok su samo zajednice općina Zagreb, Split, Rijeka i Osijek imale porast. Značenje velikih gradova u razvoju stanovništva cijele zajednice očito je. Unutar svake zajednice postoji naglašena polarizacija u razvoju stanovništva. Dok

gradski centri, a pogotovo glavni centri zajednice, imaju dinamičan porast, ostali prostor u cjelini bilježi pad stanovništva. Takav je slučaj npr. i sa zajednicom općina Zagreb, kojoj također bez gradskih zajednica Zagreba u razdoblju 1971-1981. g. opada broj stanovnika.

U dinamici porasta gradskog stanovništva opet se ističe splitska zajednica općina, a zatim slijede riječka, sisačka, zagrebačka itd. (tab. 4). Najslabiji porast imala je zajednica općina Gospić (samo 7%).

Urbanizacija i populacijski razvoj uzročno su povezane pojave. Iz naprijed navedenih podataka zapazili smo da one zajednice općina koje imaju pad ili slabiji porast ukupnog stanovništva, imaju i najslabiji porast gradskog stanovništva. I obratno, zajednice općina s većim gradskim centrima imaju najveći porast ukupnog i gradskog stanovništva. Urbanizaciju naše zemlje prati, dakle, jaka prostorna pokretljivost stanovništva. Socijalno prestrukturiranje poljoprivrednog stanovništva, odnosno, deagrarizacija, povezane su pojave. Da bi se našao posao u nepoljoprivrednim djelatnostima, treba najčešće napustiti mjesto stanovanja i preseliti se k centru rada ili dnevno migrirati na posao, ako je to moguće. Razvoj industrije i drugih djelatnosti u pojedinim centrima potiču migraciju stanovništva, oni privlače radnu snagu. Pogotovo treba istaći privlačno značenje naših velikih i gradova srednjih veličina.

Značenje centara rada u procesu urbanizacije ispoljava se u dva glavna oblika. Jedan je gore spomenuti oblik utjecaja poticanje stalne imigracije stanovništva u centre rada i njihove prigradske zone. Posljedica toga su porast stanovništva tih centara. Vrlo često je imigracija stanovništva u gradove jača nego to zahtijevaju potrebe funkcije rada grada, pa to izaziva negativne učinke. Takve pojave primjetne su u mnogim zemljama slabije razvijenog svijeta, a u izvjesnom obliku javljaju se i kod naših gradova.

Drugi oblik utjecaja centara rada u procesu urbanizacije jest, pored utjecaja na stalno preseljavanje stanovništva, pospješavanje dnevne pokretljivosti radne snage iz okolice i razvoj prigradskih urbaniziranih zona, o čemu će kasnije biti više riječi.

Spomenute zajednice općina s padom ili blagim porastom ukupnog i slabijim porastom gradskog stanovništva u razdoblju 1971-1981. g. su one koje imaju manje centre rada, koji bi privukli stanovništvo ili potakli jače migracije radne snage i razvoj urbaniziranih zona. Takav je slučaj sa zajednicama općina Gospić, Bjelovar, zatim Varaždin, Sisak itd.

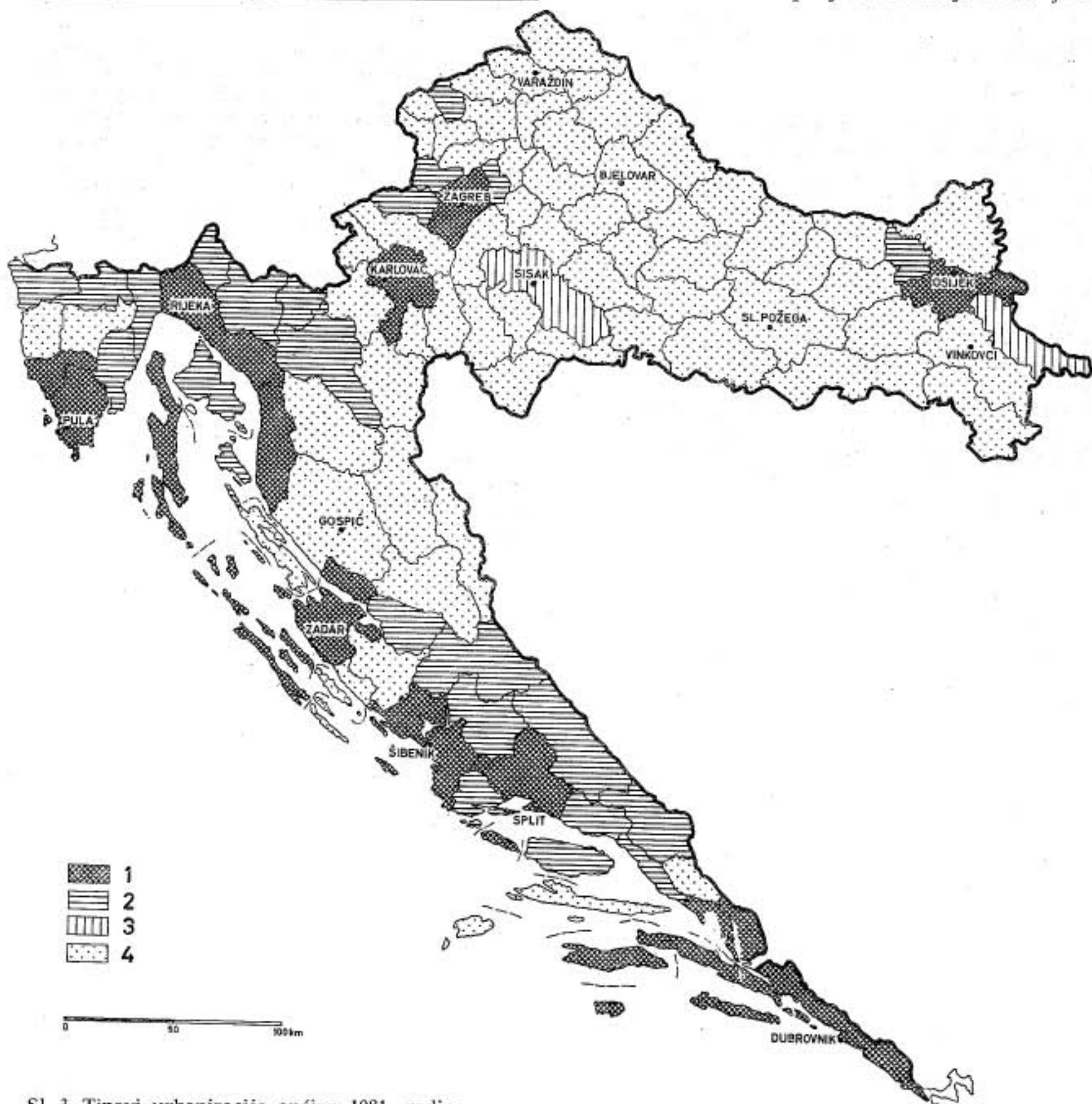
Da bismo utvrdili međuzavisnost između udjela i porasta gradskog stanovništva i deagrarizacije, izvršili smo tipologiju urbanizacije općina. U tu svrhu poslužili smo se modelom koji ima dvije

varjable: udio gradskog i udio poljoprivrednog stanovništva, dok su parametri njihove srednje vrijednosti za Hrvatsku 1981. g. (tab. 5).

Tab. 5 Model diferenciranja općina SR Hrvatske prema tipu urbanizacije 1981. godine

Gradsko stanovništvo SRH $\bar{x}$ 1981. g.	Općina $> \bar{x}$ SRH	Općina $< \bar{x}$ SRH
Poljoprivredno stanovništvo SRH $\bar{x}$ 1981. g.		
Općina $< \bar{x}$ SRH	1	2
Općina $> \bar{x}$ SRH	3	4

Ovaj model omogućuje diferenciranje općina s obzirom na to da li imaju veći ili manji udio gradskog stanovništva od prosjeka SR Hrvatske i istovremeno s obzirom na to da li su općine jače ili slabije deagrarizirane u odnosu na prosjek naše republike. Udio gradskog stanovništva u prosjeku 1981. godine iznosio je, kako je već istaknuto, 47,8 %, a udio poljoprivrednog 15,2 %. Model omogućava izdvajanje četiri tipa urbanizacije. U tip 1 izdvojene su najurbaniziranije općine. To su one općine u kojima je udio gradskog stanovništva veći od prosjeka, a udio poljoprivrednog stanovništva manji od prosjeka Hrvatske. Ovakav stupanj urbanizacije imalo je 16

Sl. 3. Tipovi urbanizacije općina 1981. godine

Fig. 3. Urbanization types in individual Communes 1981.

općina. Mahom su to općine s našim najvećim gradovima, kao i neke općine sa gradovima srednje veličine. Takve su npr. Osijek, Zagreb, Karlovac, Pula, Rijeka, Zadar, Šibenik, Split, Dubrovnik itd. To su, dakle, općine s našim najznačajnijim centrima rada, koji su se najdinamičnije razvijali i uvjetovali urbanizaciju svojih okolica. Ovim općinama mogli bi dati naziv-urbane općine (Sl. 3).

Drugom tipu pripadaju one općine u kojima je udio gradskog i istovremeno udio poljoprivrednog stanovništva bio manji od prosjeka SRH. Takvih je bilo 25. Mahom su to općine oko naših najvećih gradova, koje su se pod njihovim utjecajem najviše urbanizirale. Oko Osijeka je to općina Valpovo, oko Zagreba neke općine gradske zajednice općina (Samobor, Zaprešić, Sesvete), oko Rijeke između ostalih, Labin, Opatija, Krk, Delnice itd., te veći broj općina u Dalmaciji, u zaleđu Zadra, Šibenika i Splita. Ove općine mogli bi nazvati urbaniziranim općinama.

U treći tip izdvojene su samo dvije općine (Sisak i Vukovar), u kojima je udio gradskog i udio poljoprivrednog stanovništva veći od prosjeka za SRH. Radi se o općinama čiji su općinski centri gradovi srednjih veličina, dok su ostala naselja slabo urbanizirana te imaju izraziti agrarni karakter. Ovaj tip bi zbog toga mogli nazvati urbano-ruralni tip.

U četvrti tip urbanizacije izdvojena je 61 općina, koje imaju izraziti agrarni, odnosno ruralni karakter. U njima je udio gradskog stanovništva bio niži, a udio poljoprivrednog stanovništva viši od prosjeka za SRH.

Karta općina prema izdvojenim tipovima vrlo je instruktivna (Sl. 3). Ona pokazuje da su Dalmacija, Kvarner i njegovo zaleđe najurbaniziraniji prostori Hrvatske. Većina općina ovog prostora ima manji udio poljoprivrednog stanovništva od prosjeka za SRH, što znači da su dostigli visok stupanj deagrarizacije. Glavni razlog za to su svakako oskudica agrarnih površina, rana orijentacija na neagrarne djelatnosti, razvoj centara rada na obali itd.

Najslabije urbanizirani i deagrarizirani prostori su općine u okviru zajednice općina Gospić, Bjelovar i Osijek.

Urbanizacija ruralnih naselja i razvoj urbaniziranih područja

Pod urbanizacijom se ne može shvaćati samo nastanak i razvoj gradova, već je to znatno širi pojam. Pod njim valja podrazumijevati i sve socio-ekonomske, funkcionalne i fizionomske promjene u ruralnim sredinama koje dovode do smanjivanja razlika između grada i sela. Suština ovim promjenama daju promjene u načinu života ljudi, što je najdirektnije povezano s prestrukturiranjem agrarnog u neagrarno stanovništvo. Kraće i jednostavnije rečeno, socijalno prestruk-

turiranje agrarnog stanovništva sa svojim popratnim manifestacijama daje suštinu procesa urbanizacije.

Socijalno prestrukturiranje agrarnog u neagrarno stanovništvo ima svoju, kako je već spomenuto, prostornu manifestaciju. To je prostorna pokretljivost stanovništva koja dolazi do izražaja u dva oblika: u trajnom preseljavanju stanovništva k centrima rada ili u dnevnom kretanju radne snage od mjesta stanovanja ka mjestu rada. Posljedice ovog prvog oblika dnevne pokretljivosti porast je stanovništva i općenito dinamičan razvoj centara rada, a posljedice drugog oblika nastanak je gravitacijskih zona radne snage i urbaniziranih područja.

U procesu socio-ekonomskog prestrukturiranja agrarnog stanovništva u seoskim naseljima oko centra rada dio stanovništva preseli u centre rada, a dio ostane u naselju, s time da dnevno migrira na rad. Međutim, valja naglasiti da i ovo stanovništvo koje je ostalo u ruralnom naselju, a dnevno putuje na rad, počinje živjeti »gradskim« načinom života, što ima za posljedicu fizionomske i funkcionalne promjene cijelog naselja.

Fizionomske promjene, koje prate navedeno socijalno prestrukturiranje stanovništva, najuočljivije su u novim oblicima domova, u njihovim veličinama, izgledu i opremljenosti, te u drugim morfološkim obilježjima čitavog naselja. Glavna funkcionalna promjena u ovom procesu sastoji se u tome da takvo naselje pretežno postaje mjesto stanovanja. Pored toga, ovakvo naselje razvija neophodne uslužne funkcije koje su potrebne adekvatnom načinu života. U takvom naselju asfaltiraju se ceste, gradi se vodovod i kanalizacija, uređuje okoliš itd. Na taj način razlike između takva ruralnog naselja i grada smanjuju se, zbog toga možemo reći da se takvo naselje urbanizira. Međutim, u stvarnosti postoje različiti stupnjevi spomenutih promjena, tako da se naselja s obzirom na stupanj urbanizacije mogu diferencirati u više kategorija.

Treba međutim posebno naglasiti da je socijalno prestrukturiranje agrarnog stanovništva i razvoj gradova i urbaniziranih zona najtješnije povezano s razvojem nepoljoprivrednih djelatnosti, dakle s razvojem industrije i uslužnih djelatnosti, te jačanjem funkcije rada pojedinih naselja.

Godine 1971. u Hrvatskoj su prevladavali mali centri rada. Preko 70 % od izdvojenih 150 centara imalo je do 3 000 zaposlenih radnika. Za razvoj kontinuiranih urbaniziranih zona posebno značenje imaju jači centri rada. Prema našoj analizi to su centri s 20 000 ili više zaposlenih. Takvih je 1971. godine bilo samo šest, a deset godina ranije pet. To su naši veliki i neki gradovi srednjih veličina. Godine 1977. u Hrvatskoj već je 12 gradova imalo preko 20 000 zaposlenih. Sudeći po broju za-

poslenih u društvenom sektoru, broj centara s preko 20 000 zaposlenih popeo se 1981. godine na 14 (tab. 1).

Tab. 6. Centri prema broju radnika u društvenom sektoru 1981. godine

Centri	Broj zaposlenih
Zagreb	354 958
Bjelovar	15 020
Dubrovnik	20 130
Karlovac	30 022
Osijek	57 659
Pula	28 573
Rijeka	86 896
Sisak	28 973
Slavonski Brod	27 713
Split	73 770
Šibenik	19 605
Varaždin	33 412
Vinkovci	19 253
Vukovar	27 048
Zadar	30 121

Izvor: Statistički godišnjak 1982. g.

Zagreb je naš najveći centar rada, s preko 350 000 zaposlenih u društvenom sektoru. Tri ostala makroregionalna centra znatno zaostaju po funkciji rada. U strukturi centra zapaža se nedostatak centra s funkcijom rada od 5 000 i više zaposlenih. Posebno valja istaći nedostatak značajnih centara rada u istočnoj Hrvatskoj, Lici, zajednicama općina Bjelovar i još nekim krajevima. To se odrazilo i, kako je istaknuto, na niski stupanj urbanizacije tih krajeva.

Pojedina seoska naselja oko centara rada ili ona u kojima se podižu industrijski pogoni postepeno, zahvaljujući zapošljavanju dijela stanovništva, mijenjaju svoja socio-ekonomska, fiziomska i funkcionalna obilježja. Za ova naselja možemo reći da se postepeno urbaniziraju. Dinamika ove preobrazbe ovisi o mogućnostima zapošljavanja u neprivrednim djelatnostima. Tako možemo zapaziti da oko jačih centara nastaju povezane urbanizirane zone.

Da bi utvrdili koliko su ruralna naselja u Hrvatskoj doživjela promjena u naprijed navedenom smislu i da bi utvrdili urbanizirane zone, poslužiti ćemo se također modelom koji omogućava da izdvojimo, po našem shvaćanju, urbanizirana naselja, i to s obzirom na jači, odnosno slabiji stupanj socio-ekonomske preobrazbe (tab. 7).

Tab. 7. Model diferenciranja urbaniziranih naselja

Stupanj urbanizacije	% poljopriv. stanovništva	% domaćinstva bez poljopriv. gospodarstva	% radnika od aktiv. stanovništva naselja
Viši stupanj	≲ 15	≲ 20	≲ 70
Niži stupanj	≳ 30	≳ 10	≳ 50

Urbanizirana naselja ćemo izdvojiti pomoću triju varijabli koje prije svega ukazuju na socio-ekonomska, a indirektno i na druga obilježja naselja. Sve tri varijable uzročno su povezane pa su parametri uzeti na osnovi korelacije njihove vrijednosti (Sl. 4) Udio poljoprivrednog stanovništva je, kako je već spomenuto, jedan od najznačajnijih pokazatelja socio-ekonomskih promjena naselja. Za dodatnu varijablu uzet je udio domaćinstava bez poljoprivrednih gospodarstava, dok je treća varijabla, koja ukazuje na strukturu zaposlenosti, udio radnika od aktivnog stanovništva naselja, koji radi van vlastitog gospodarstva. Izbor navedenih varijabli napravljen je iz dva razloga. Prvi je taj što su to najrelevantniji pokazatelji socio-ekonomske preobrazbe naselja, a drugi, što su to najprihvatljiviji pokazatelji koje nam pruža popis stanovništva 1981. godine. Iako navedene varijable prvenstveno ukazuju na socio-ekonomska obilježja, ona indirektno, kako je spomenuto, upućuju i na druga obilježja. Pri tome se pretpostavlja da će u naselju u kojem prevladava udio poljoprivrednog stanovništva i u kojem pretežni udio aktivnog stanovništva radi van vlastitih gospodarstava, prevladavati i druga neagrarna obilježja. To je npr. oblik, veličina i opremljenost kuća itd.

Pomoću naprijed navedenih modela naselja u Hrvatskoj, diferencirali smo, s obzirom na stupanj socio-ekonomske preobrazbe, odnosno s obzirom na stupanj urbanizacije, tri, odnosno, četiri kategorije. To su gradska naselja, urbanizirana naselja i ruralna naselja, s time da smo urbanizirana naselja opet diferencirali na jači i slabiji stupanj urbanizacije.

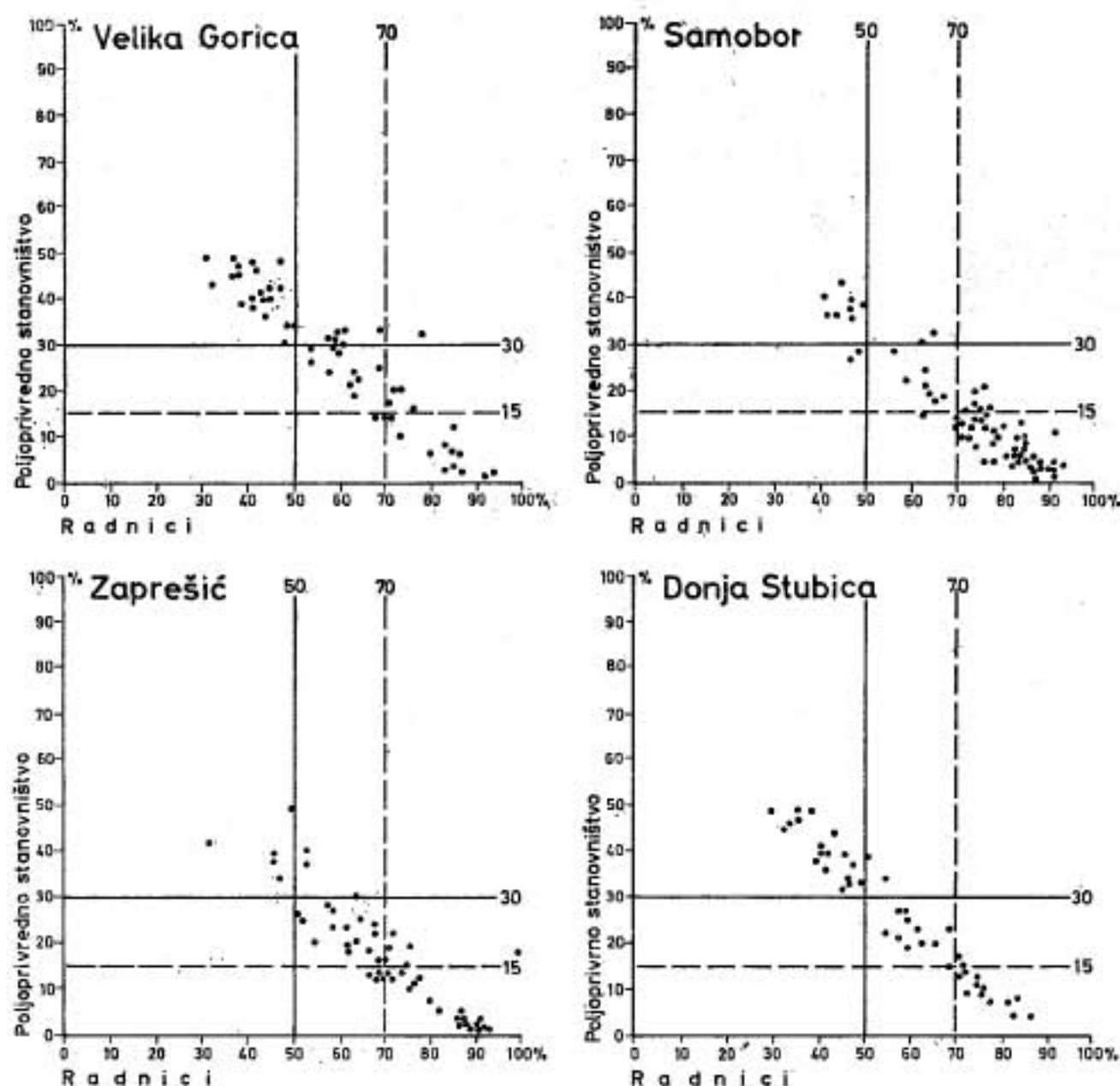
Hrvatska je 1981. godine imala 6 648 naselja. Od toga broja 100 su bila gradska, a 2 587 urbanizirana, što je 48% svih naselja naše republike (tab. 8). Ovaj podatak ukazuje da u našoj republici preko polovine naselja, točnije 61,1%, otpada na ruralna naselja, dakle, na naselja koja do 1981. godine nisu doživjela značajniju socio-ekonomsku preobrazbu. Valja međutim naglasiti da u ovim ruralnim naseljima živi manji udio stanovništva naše republike. Na njih otpada samo 24,2%, a na gradska i urbanizirana naselja 75,3% ukupnog stanovništva (tab. 8).

Urbanizirana naselja prostiru se oko gradova, bolje reći centara rada, i čine urbanizirana područja. Jezgru urbaniziranog područja čini u pravilu gradsko naselje. Oko gradskog naselja prostiru se najčešće jače urbanizirana naselja, a dalje od grada slabije urbanizirana. Veličina urbaniziranog područja kao i intenzitet socio-ekonomske preobrazbe naselja unutar područja ovisi o veličini, odnosno funkciji rada u gradu. Urbanizirana područja najčešće imaju zvjezdast oblik pošto se urbanizirane zone protežu od centra rada duž glavnih prometnica. Na razvoj takvih oblika urbaniziranih područja posebno značenje imala je željeznica.

Tab. 8. Struktura naselja SR Hrvatske 1981. godine s obzirom na stupanj urbanizacije

Stupanj urbanizacije	Broj naselja	% od gradskih i urbaniziranih naselja	% od ukupnog broja naselja	Broj stanovnika	% od gradskih i urbaniziranih	% od ukupnog broja naselja
Gradska naselja	100	3,9	1,5	2 189 904	63,0	47,8
Jače urbanizirana	1 244	48,1	18,7	699 227	20,2	15,3
Slabije urbanizirana	1 243	48,0	18,7	570 375	16,8	12,4
Svega	2 587	100,0	39,9	3 459 506	100,0	75,5
Ostala naselja	4 061	—	61,1	1 121 864	—	24,5
UKUPNO	6 648	—	100,0	4 581 370	—	100,0

Izvor: Popis stanovništva 1981. godine

Sl. 4. Grafički prikaz međuzavisnosti između udjela poljoprivrednog stanovništva i radnika zaposlenih van vlastitih gospodarstava u naseljima izdvojenih općina 1981. godine

Fig. 4. Graphic representation of the interdependence of the shares of the agricultural population and of the shares of workers employed outside their own holdings in the settlements of individual communes, 1981.

Najveća urbanizirana područja prostiru se oko naših najvećih gradova. U središnjoj Hrvatskoj Zagreb je glavni centar rada. Urbanizirano područje Zagreba ima izrazito zvjezdast oblik. Uske urbanizirane zone protežu se od Zagreba duž glavnih prometnica, točnije rečeno, duž željezničkih pruga prema satelitskim centrima: Seseveta-

ma, odnosno Dugom Selu, prema Velikoj Gorici, Jastrebarskom, zatim prema Samoboru, te prema Zaprešiću i Zaboku. U svojem zapadnom i sjeverozapadnom sektoru urbanizirano područje je najšire. Posebno treba istaći veličinu i značenje ovog posljednjeg, zagorskog sektora.

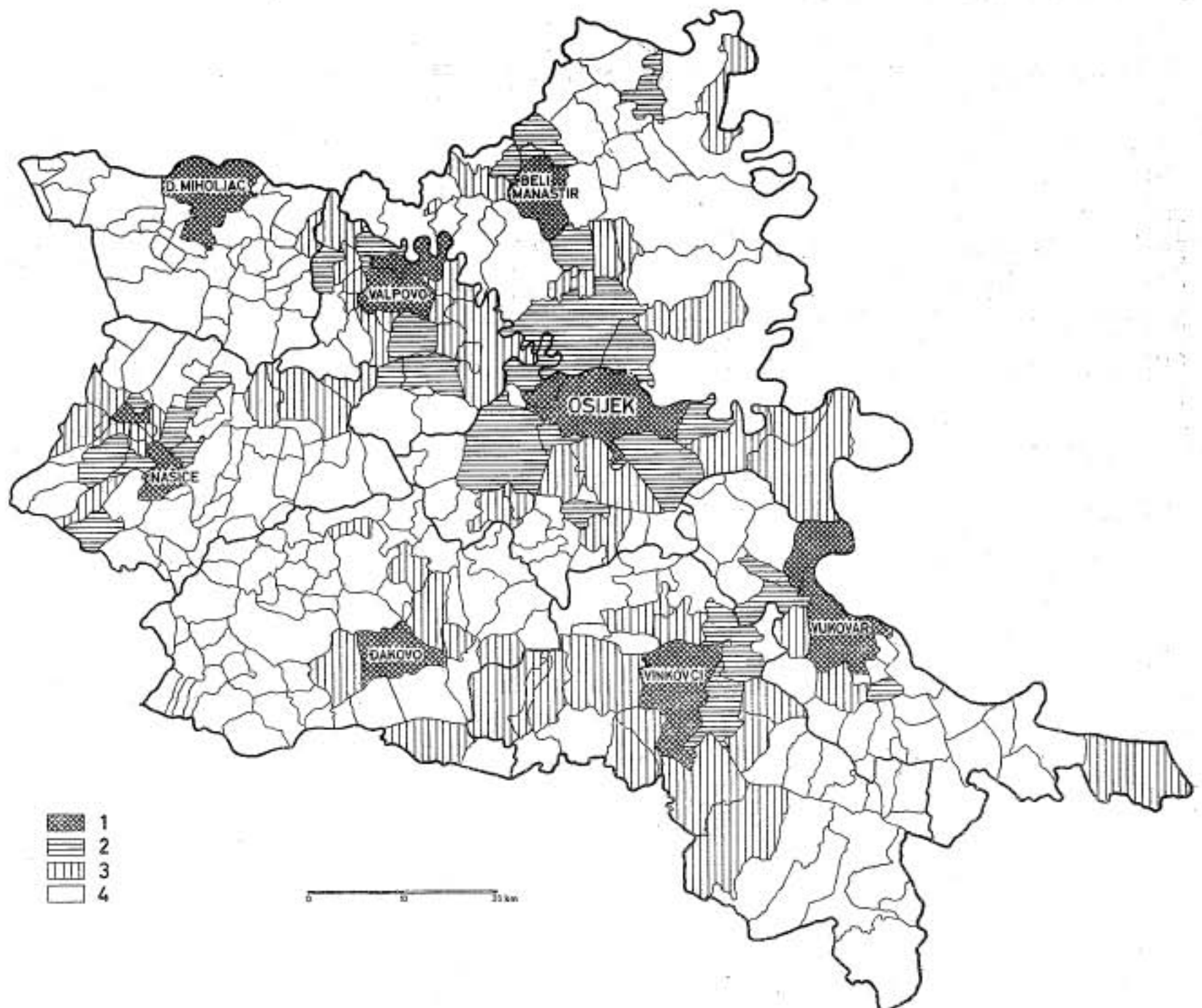
U Hrvatskom zagorju prostranije urbanizirane zone nastale su oko manjih centara rada: Stubice, Oroslavja, Zaboka, Bedekovčine, Zlatar-Bistrica, Konjšćine. Krapina također ima svoju urbaniziranu zonu.

U središnjoj Hrvatskoj prostranije urbanizirane zone nastale su pod utjecajem gradova srednjih veličina: Varaždina, Karlovca, Siska, a nešto manje oko Bjelovara, Koprivnice, Kutine itd.

U istočnoj Hrvatskoj najveće urbanizirano područje nastalo je pod utjecajem Osijeka. Ovo urbanizirano područje ima još izrazitiji zvjezdasti oblik od drugih područja. Kod Osijeka je, naime, urbaniziran uski pojas naselja oko grada, te naselja duž prometnica prema Našicama, Valpovu, Belom Manastiru i prema istoku. Valja istaći da Osijek ima manje urbanizirano područje nego

što bi to odgovaralo njegovoj veličini. Manje urbanizirana područja nastala su u ovom dijelu Hrvatske i oko drugih centara. Ovdje valja, prije svega, spomenuti Vukovar koji zajedno s Borovom čini značajan privlačni centar rada. Pored njih treba spomenuti Vinkovce, Slavonski Brod, Slavonsku Požegu itd. Bez obzira na ove centre, osječka makroregija ostaje i dalje najslabije urbanizirana regija s najmanjim urbaniziranim područjima (Sl. 5).

Najveća urbanizirana područja nastala su na našem primorju, prvenstveno oko Rijeke i Splita. Tome je, kako je već rečeno, pridonijelo više faktora. Prije svega, to je razvoj centara rada na obali, razvoj industrije, pomorstva, turizma i drugih djelatnosti, kao privlačni faktori, s jedne strane, te oskudica agrarnih površina kao potisni faktor, s druge. Urbanizirano područje Rijeke i

Sl. 5. Urbanizirana područja dijela istočne Hrvatske 1981. godine (1 — gradska, 2 — jače urbanizirana, 3 — slabije urbanizirana, 4 — seoska naselja).

Fig. 5. Urbanized areas of eastern Croatia 1981. (1 — urban; 2, 3 — urbanized, 4 — rural settlements)

njezinih satelitskih centara proteže se duž kvarnerske obale, na otoke te u zaleđe, u prostor Gorskog kotara. Slično je sa Splitom i drugim centrima u Dalmaciji. Najintenzivnija zona urbanizacije u ovom prostoru je priobalje, a slabije za-

leđe. Glavni centri rada, kao i jače urbanizirana naselja, protežu se duž obale od glavnih do satelitskih centara. Slabija urbanizacija siromašnog krškog zaleđa jedan je od prisutnih problema.

Tab. 9. Gradovi SR Hrvatske 1981. godine

Red. broj	Naziv grada	Broj stanovnika 1981. g.	% poljopr. stanovništva 1981.	% domaćin. bez polj. gospodarstva 1981.	% radnika koji rade u mjestu stanovanja	Indeks kretanja broja stanovnika 1981/71.
1.	Zagreb	662 299	0,6	93,1		115,4
2.	Split	171 002	1	96,5	93,1	134,3
3.	Rijeka	163 048	0,2	98,5	96,6	123,3
4.	Osijek	105 066	2	93,5	96,1	111,0
5.	Zadar	60 524	0,5	95,8	93,4	140,5
6.	Pula	56 299	0,5	92,2	97,1	118,5
7.	Karlovac	55 362	2	83,5	94,2	116,4
8.	Sl. Brod	47 577	1	86,9	93,2	122,9
9.	Dubrovnik	44 345	2	96,1	96,4	127,4
10.	Sisak	44 204	1	83,9	94,7	114,9
11.	Varaždin	39 433	1	86,7	94,0	114,9
12.	Šibenik	36 914	1	93,6	94,9	120,5
13.	Vukovar	33 750	3	90,5	65,6	111,7
14.	Vinkovci	32 913	2	84,5	92,7	113,1
15.	Bjelovar	25 272	4	80,8	94,6	119,6
16.	Velika Gorica	24 924	1	86,0	28,7	311,3
17.	Koprivnica	20 899	4	64,2	96,6	129,4
18.	Sl. Požega	19 846	2	84,8	96,3	109,1
19.	Virovitica	18 356	6	67,6	95,8	112,1
20.	Sesvete	18 113	1	94,4	21,4	195,2
21.	Đakovo	18 051	4	77,1	91,6	112,9
22.	Petrinja	15 779	2	82,7	79,2	129,8
23.	Kutina	15 091	3	63,6	91,2	137,2
24.	Čakovec	14 639	2	81,1	91,6	124,3
25.	Borovo	13 479	4	79,0	88,4	119,3
26.	Nova Gradiška	13 266	2	83,7	92,0	114,6
27.	Samobor	12 691	1	86,5	52,8	163,3
28.	Solin	12 502	1	90,8	35,9	173,5
29.	Rovinj	11 399	4	84,9	97,6	128,5
30.	Knin	10 963	0,4	86,6	93,9	150,2
31.	Županja	10 181	6	82,2	91,7	114,8
32.	Ogulin	10 070	2	66,2	90,0	101,5
33.	Križevci	9 992	4	71,5	88,6	119,6
34.	Metković	9 938	5	72,6	85,4	136,1
35.	Podravska Slatina	9 868	6	66,4	91,5	122,3
36.	Daruvar	9 617	3	79,9	91,1	113,6
37.	Opatija	9 531	0,4	97,8	65,8	106,0
38.	Beli Manastir	9 085	7	80,2	76,7	121,7
39.	Labin	8 727	0,2	96,7	74,8	120,2
40.	Gospić	8 665	2	74,8	92,3	107,7
41.	Sinj	8 649	1	83,9	85,1	131,8
42.	Trogir	8 576	4	84,7	84,9	138,8
43.	Zaprešić	8 299	1	77,0	41,0	166,2
44.	Makarska	8 187	1	94,7	92,9	122,2
45.	Valpovo	7 589	4	72,4	67,8	114,5
46.	Pakrac	7 331	1	78,1	86,7	119,5

47.	Novska	6 932	1	69,1	86,3	135,4
48.	Belišće	6 776	1	85,7	85,1	111,9
49.	Našice	6 764	3	78,3	83,8	117,0
50.	Duga Resa	6 747	0,1	86,9	76,0	114,6
51.	Poreč	6 627	2	88,8	94,5	153,1
52.	Umag	6 225	0,7	95,8	93,2	137,7
53.	Donji Miholjac	6 056	9	75,6	94,4	117,2
54.	Višnjevac	6 044	3	91,0	4,8	162,4
55.	Kardeljevo	5 861	0,1	87,5	95,0	125,7
56.	Glina	5 823	4	77,5	87,5	126,4
57.	Ivanić-Grad	5 813	4	73,1	74,3	119,2
58.	Kaštel-Sućurac	5 553	1	87,6	43,2	99,5
59.	Dugo Selo	5 466	2	73,0	58,5	142,0
60.	Crikvenica	5 436	1	99,0	74,3	118,4
61.	Senj	5 434	0,4	96,9	88,4	110,8
62.	Botinec Stupnički	5 408	2	95,6	5,8	108,9
63.	Mali Lošinj	5 329	1	96,7	98,2	124,6
64.	Otočac	5 241	5	67,5	89,5	110,3
65.	Pazin	4 893	1	86,6	94,3	136,0
66.	Jastrebarsko	4 813	4	74,8	66,7	127,6
67.	Omiš	4 548	1	91,2	82,7	128,9
68.	Biograd n/m	4 537	8	77,3	86,7	130,1
69.	Vela Luka	4 390	4	59,7	93,7	104,7
70.	Delnice	4 382	0,1	85,1	92,0	101,7
71.	Vodice	4 136	7	70,1	73,7	127,0
72.	Orahovica	4 030	3	54,8	85,3	118,8
73.	Krapina	4 004	1	82,3	56,4	129,3
74.	Drniš	4 000	0,3	76,7	90,9	105,9
75.	Blato	3 874	6	53,4	93,4	65,6
76.	Garešnica	3 782	6	60,7	85,1	126,0
77.	Gračac	3 776	3	63,5	88,3	120,1
78.	Pleternica	3 581	8	57,6	83,9	111,6
79.	Novi Vinodolski	3 345	1	98,4	61,6	125,2
80.	Hvar	3 251	7	81,9	97,2	127,7
81.	Lipik	3 225	4	70,2	62,7	126,3
82.	Imotski	3 224	1	88,5	92,6	133,1
83.	Đurđenovac	3 209	1	84,9	85,9	94,4
84.	Dugi Rat	3 135	1	92,7	65,0	172,2
85.	Kostajnica	3 123	3	75,0	82,4	128,5
86.	Oroslavlje	3 094	4	50,1	70,5	111,3
87.	Lički Osik	3 040	3	73,8	81,9	92,3
88.	Benkovac	3 027	0,1	88,9	92,0	138,2
89.	Kraljevica	3 013	0,1	99,0	73,4	126,8
90.	Ludbreg	3 006	4	63,4	88,4	134,3
91.	Korčula	2 952	0,5	96,5	97,0	111,1
92.	Buje	2 855	4	87,2	86,3	145,1
93.	Zabok	2 562	1	66,3	78,1	109,9
94.	Čazma	2 466	4	58,7	82,0	140,6
95.	Pag	2 300	6	76,7	95,2	100,2
96.	Zelina	2 182	5	68,5	73,4	125,5
97.	Dvor	2 105	2	68,2	79,0	129,2
98.	Supetar	2 088	3	90,6	95,8	140,5
99.	Krk	2 085	3	88,0	91,6	136,2
100.	Okučani	2 025	7	59,5	58,7	114,9

S u m m a r y

SOME FEATURES OF THE URBANIZATION PROCESS IN CROATIA 1981

by

Milan Vresk

The author discusses some of the characteristic features of the urbanization process in Croatia in 1981 with reference to a number of indicators. The urban settlements have been singled out and treated separately as they have been by the Bureau of Statistics for the census. The author differentiates the settlements on the basis of size, share of population active in agriculture, and share of households owning no farmland. Thus he singled out 100 towns. In 1981 47.8 per cent of the total population lived in these towns. The analysis of the system of urban settlements in Croatia led him to the conclusion that this system was rather irregular (Fig. 1 and Fig. 2).

According to the rank-size relationship, Zagreb, the capital of the Republic, occupies the first place,

followed by the regional centers. The remaining towns fall behind considerably. This results from the level of development attained so far, from historical factors, as well as from certain current processes, among which we should highlight the rural exodus.

The author then proceeds to analyse the share of urban population by communes and regions. He found considerable differences in the percentage composition and in the dynamics of the population increase in the individual towns. These phenomena are closely related to the inconsistent development levels attained so far and the still vigorous rural exodus. In the final section the author discusses the urbanization of the areas around the towns.

LITERATURA:

- Žuljić S.: Razvoj sistema centara na prostoru SR Hrvatske, Spomen zbornik 30. obljetnici GDH 1947-1977, Zagreb, 1980.
- Vresk M.: Gradovi SR Hrvatske i njihove okolice, Problem definiranja gradova i gradskih regija, Geografski glasnik, br. 41-42, Zagreb, 1980.
- Fričanović M.: Još o nekim osobitostima kretanja stanovništva općinskih središta i ostalih naselja SR Hrvatske (1948-1981), Radovi, 15-16, Zagreb, 1980.
- Žuljić S.: Rast gradskog stanovništva i proces urbanizacije u SR Hrvatskoj, Centralna naselja i gradovi SRH, »Školska knjiga«, Zagreb, 1976.
- Roca Z.: Pravilo reda veličine gradova na primjeru SRH, Centralna naselja i gradovi SRH, »Školska knjiga«, Zagreb, 1976.
- Šić M.: Glavne etape i regionalna obilježja demografskog razvoja gradskih naselja u Hrvatskoj zadnjih stotinu godina (1880—1971), Centralna naselja i gradovi SRH, »Školska knjiga«, Zagreb, 1976.
- Vresk M.: Tipovi urbanizacije općina SR Hrvatske, Spomen zbornik 30. obljetnici GDH, 1947-1977, Zagreb, 1980.